

HEEM-
NIEUWS

Heemkundekring Bergeijk

de Keersopper

nr 17

In dit nummer:

Historisch uurwerk 1722 - 1723 ?	<i>Piet Aarts</i>	p 2
Heemkundekring Bergeijk bezocht Vlaams Mijnmuseum	<i>Martien Veekens</i>	p 7
Baron Charles Gilles de Pélichy	<i>Martien Veekens</i>	p 9
Mysterieuze palen bij de Hofkerk.	<i>Hans Verdonk</i>	p 14
De Pielis, ontginning van een heidegebied.	<i>Daniel Vangheluwe</i>	p 18

Heemkundekring Bergeijk
Secretariaat: Warande 19
5555 AN Valkenswaard
Tel. 040 – 201 74 68

E-mail: heemkundekringbergeijk@kpnmail.nl
Rabo Bank Bergeijk Rekening nr 10.13.73.627

DE KEERSOPPER

NR 17

juni 2010

HEEMKUNDEKRING BERGEIJK

Hallo, heemkundevrienden,

- In april was het vijftig jaar geleden dat de Pielis-ontginning klaar was. Daarom zal er tot eind oktober op de Kapellerhof aan de Kapelweg 21 een tentoonstelling te zien zijn over het ontstaan van De Pielis en de historie van het gebied. Op woensdagavond 7 juli zijn de bewoners van de Pielis en de leden van de Heemkundekring uitgenodigd daar bijeen te komen en de tentoonstelling te bekijken.

Daarom in deze Keersopper aandacht voor dit gebied De Pielis, een toponiem ontstaan in de volksmond, doordat men de eigenaar van de gronden op de Postelse heide, Baron Gilles de Pelichy, Gieles de Pielis noemde. Daniel Vangheluwe en Martien Veekens vertellen er meer over.

- Keersopper 15 eindigde met de vraag :

Wie weet meer over het oude Bergeijkse uurwerk ?

Lees het verhaal van Piet Aarts.

- Oude palen tot leven wekken ? Hans Verdonk maakt ze in ieder geval minder doods.

Ons Heemhuis aan de Dr.Raupstraat krijgt een opknappbeurt en is daarom tot eind augustus gesloten. Maar we hebben in het Teutenhuis onze Teutenkamer. Een trefpunt voor heemkundeleden; open van maandag t/m zaterdag (De openingstijden gelijk aan die van de VVV).

In dat Teutenhuis is informatie tentoongesteld over De Teuten – over het Teutenhuis en zijn omgeving - en nu ook over de Postelse heide die veranderde.

*Wim van Dooremolen, voorzitter,
die blij is dat steeds meerdere
heemkundeleden een bijdrage
aan de Keersopper leveren.*

Prettige vakantie !!!

Redactieleden:

Wil van Ham

e-mail wilvanham@wemail.nl

Wim van Dooremolen

e-mail doorem@planet.nl

Ad Tilborghs

Gerard de Brouwer

Martien Veekens

Historisch uurwerk 1722 - 1723 ?

Heeft meester Panken iets gemist ?

Er is onlangs het een en ander gepubliceerd over het teruggevonden historisch uurwerk van de St-Petrus-Bandenkerk te Bergeijk 't Hof..

In april 2010 schrijven Johan Biemans en Ir. L.A.A. Romeyn in "Ontdekkingsreis door Bergeijkse historie III" voor Stichting Vriendenkring Eicha rijkkelijk gedocumenteerde en geïllustreerde artikelen over het uurwerk.

Johan maakt ons in zijn artikel deelgenoot van zijn persoonlijke ervaringen en belevenissen met het uurwerk en gaat terug in het verleden te rade bij meester Panken die ons in zijn "Geschiedenis van Bergeijk" laat weten:

"Wanneer het zware uurwerk boven het plafon der kerk is gesteld blijkt niet. Vermoedelijk diende het in den toren aan de westzijde en zal in de tweede helft der 17de eeuw zijne tegenwoordige plaats erlangd hebben."

Dan volgt uit de aantekeningen van Panken een kort chronologisch overzicht van gebeurtenissen en van kosten die in verband met klok en uurwerk zijn gemaakt:

1654 Voor hout aan den toren f.19-10

1655 Aan Hendrik den klokmeester voor het verhangen der klok f15. Er werd eene licht daaraan à f. 1-5 gekocht en een band gemaakt.

1659 Een klokzeel à f. 1-12-8

1665 Reparatie der klok (wellicht het uurwerk, wat hiermede bij velen bedoeld is) f. 10.

1754 Het herstellen van het gemeente horlogie publiek besteed is voor f. 87-10 door den horlogiemaker Th. Simons in orde gebracht en hem de som in twee termijnen betaald.

1776 Een versleten trap "naar het horlogie leidende ten einde dat op te winden", boven het verwulf van het koor gemaakt.

1779 In Juni is het uurwerk hersteld.

Opvallend aan dit overzicht is het "gat" van 1665 tot 1754: Zou er meer dan een mensenleven lang niets vermeldenswaardigs zijn voorgevallen?

Ja, toch wel! En Panken zou Panken niet zijn als hij dat niet vermeld had. In de alinea die in de “Geschiedenis van Bergeijk” voorafgaat aan het citaat hierboven deelt Panken ons mee:

“In 1722 is een geheel nieuw torentje op de kerk gebouwd en tevens eene belangrijke herstelling aan het kerkdak enz. bewerkstelligd. ... Later is mij nog gebleken, dat het torentje in 1721 is ingestort enz. Van dien tijd tot 1842 kwamen geen belangrijke herstellingen aan het torentje vóór. Toen is het vernieuwd en van eene hoogere en fraaiër spits voorzien.”

Deze gebeurtenissen rond 1721-1722 passen precies in “het gat” in het chronologisch overzicht; Panken heeft dit wellicht in het overzicht weggelaten omdat hij dat juist in de voorgaande alinea al had besproken. In zijn “Beschrijving van Bergeijk”, blz. 235, geeft hij nog wat meer bijzonderheden:

”Den 16 April 1721 verklaarden Schepenen van Bergeijk: dat door het instorten van het spits of torentje, gestaan hebbende op den buik der parochiekerk, het kruiswerk geheel is vergaan, verscheidene ankers in het kruiskoor zijn ontstucken geraakt en daardoor de muur van onder tot boven geborsten, zoodanig dat men niet alleen daardoor kan zien maar op diverse plaatsen de handen daardoor steken, en ingeval niet spoedig het voorschreven kruiswerk wordt voorzien, perikel is van alle oogenblikken geheel in te storten, vermits ook al verscheiden steenen uit het gewelf door het afwijken van den muur zijn uitgevallen”.

De tekst van deze beschrijving is door Panken letterlijk overgenomen uit een verklaring zoals die zich bevindt in de bundeling

“Prothocolle van alderhande actens” van de Dingbank van Bergeijk, aanwezig in het Regionaal Historisch Centrum te Eindhoven, inventaris nr. 80, folio 227:

227
Wij, Schepenen en Regenten Des Dorps van
Bergeyck quartiere van Kempelandt (wijerije)
van Hertogenbosch, Verclaaren op den Eed
jnt aanvragen onser Bedieninge Gedaan, dat
De parochie Kerk aldaar door het justorten van
het spits oft torentje gestaan hebbende op den
Kruis van de selve Kerk het Gruijswerk geheel
is vergaan, Verseheyde Anders in het Kruis
choor sijn ontstucken geraadt en daar door den
... tot boven geborsten soodanig dat

Het eind van die tekst, door de schepenen Frans Cuijken en Gooert Peter Nijssen ondertekend, bevestigt dat die verklaring op 16 april 1721 is opgemaakt.

waarscheyt hebben wij het selven ten protothocollen
onderteykent en desen met de subsignature onses
Dorps ~~seal~~ en schependoms Segel bekrachtigt
gegeven den 16 april 1721 Testes
Frans Cuijken Gooert Peter Nijssen

Wat het torentje “op den buik“ der kerk betreft: Er was dus werk aan de winkel; een karwei dat in 1722 volgens Panken is geklaard, maar...

Heeft meester Panken iets gemist?

Waarschijnlijk wel! Hij heeft veel wetenswaardigheden voor ons vastgelegd, maar als hij schrijft:

transcriptie:

*De regenten deses dorps ende Vrijheijt van Bergeijck dese onderteij-
kent hebbende, sijn met Jan Verschuren horologiemaker wonende tot
Heese veraccordeert, over het horologie dat hij op de kerk alhier
gelevert heeft in voegen het naer volgende, dat het voorgemelte horo-
logie sal moeten goet gehouden worden soo lange den
voorn[oeinden] Jan Verschuren sal leven mits dat hij gedurende
eenige reparatie sal...*

in de marge:

*en in cas dat het horologie niet ordentelijk gaet de visitatie onder-
worpen te sijn, en die te moeten redresseren,
...hebben kost en dranck, wijders dat het horologie sal betaelt wor-
den in drie termijnen waer van den eersten sal wesen half November
1723, den tweeden en derden termijn ider weder een jaer daer naer,
alles onder wedersijts verbandt als naer regten,
Actum den elfden Januarij 1723, present comparanten dese on-
dert[eijkent] hebbende*

Gooert Peter Nijssen

Corstian Henderix

Isaac Wachtelaer

Jan Verschueren

De akte is gedateerd 11 januari 1723 en spreekt over “het horologie dat hij alhier op de kerk gelevert heeft.” Wanneer de levering precies plaatsvond wordt niet vermeld.

Het is aannemelijk dat het hier gaat om de administratieve afhandeling en dat de feitelijke plaatsing van het uurwerk al in 1722 heeft plaatsgevonden, het jaar waarin volgens Panken ook het torentje werd hersteld. De vaststelling van de betaaltermijnen, te beginnen half november 1723, zou kunnen wijzen op plaatsing in november 1722; de gemeente neemt dan een jaar de tijd om vast te kunnen stellen of het uurwerk “ordentelijk gaet”.

Het bovenstaande toont aan dat het uurwerk destijds is geplaatst, maar daarmee is nog niet bewezen dat het uurwerk ook uit die tijd stamt; verondersteld zou nog kunnen worden dat het gaat om de plaatsing van het gerepareerde oudere of een tweedehands uurwerk. De tekst van het contract wekt m.i. toch meer de suggestie dat het om een nieuw uurwerk gaat, anders zouden er wellicht andere formuleringen zijn gebruikt.

P. Aarts, Veldhoven, 30 mei 2010.

HEEMKUNDEKRING BERGEIJK BEZOCHT VLAAMS MIJNMUSEUM

Op vrijdag 28 mei 2010 vond het jaarlijks uitstapje plaats voor leden van de Bergeijkse Heemkundekring. De organisatie van deze ontmoetingsmiddag was in goede handen bij de heren Zephyrien van Aken en Jacques Mandigers. Nadat met 23 personen en eigen vervoer de 35 kilometers naar Beringen via Lommel en Leopoldsborg waren afgelegd, wachtte in de ontvangstzaal van het Vlaams Mijnmuseum al de koffie en thee met een groot stuk vlaai.

Via een power-point-presentatie werden de Bergeijkse gasten in de stemming gebracht, waarna de aanwezigen in twee groepen werden verdeeld. Het museum en de ondergrondse simulatie gaven ons vooral een goed beeld van datgene waarmee de mijnwerkers tot aan de sluiting in oktober 1989 werden geconfronteerd. Een 90-jarige geschiedenis (de eerste steenkool werd in 1901 uit de Kempische ondergrond gehaald), waarin duizenden mensen, vaak in stof en hitte badend, zoveel geld verdienden, dat zij bij de dreigende sluiting van de mijnen tot een ware revolutie werden opgezweept.

Leden van de Heemkundekring in de nog aanwezige badzaal

Het RodeKruis-treintje waarmee de gewonden werden opgehaald

Een groot deel van het Beringse mijnpatrimonium is behouden gebleven en is nu als monument beschermd. Gebrek aan geld confronteerde ons met het feit dat het nodige groot onderhoud nog steeds / lang op zich laat wachten. Zeer jammer, want de wandeling via het echte 'mijnwerkerspad', dat ons via de imposante badzaal, de persoonlijke kluiskastjes, langs de lampenzaal en de bezettingszaal tot aan de schachtbok voerde (waarlangs de mijnwerkers in de ondergrond afdaalden) was zeer indrukwekkend.

Voordat allen deelnamen aan een koude (groenten)schotel met heerlijk brood en veel koffie en thee, werd eerst nog een bezoek gebracht aan een maquette van het bezochte mijngebied, welke met extra belichting werd geaccentueerd. Een prachtige dag. Jammer, dat diverse heemkundefleden die ook lid zijn van Eicha door hun deelname aan een excursie naar Turnhout precies op dezelfde dag niet aan deze geslaagde heemkundige ontmoetingsdag hebben kunnen deelnemen. Volgend jaar wellicht toch maar beter gecoördineerd?

Martien Veekens

BARON CHARLES GILLES DE PELICHY

Op 21 april 2010 was het precies 50 jaar geleden, dat het nieuwe ontginningsgebied “De Pielis” officieel in gebruik werd genomen. In de maand mei 2010 is dat in de Pielis uitgebreid gevierd. Nog tot de herfstvakantie kan men de fraaie overzichtstentoonstelling bekijken, verzorgd door de Heemkundekring Bergeijk, in Tuinerras ‘Kappelerhof’ aan de Kapelweg 21 in de Pielis.

De naam *Pielis* is de ‘nieuwe’ naam, die werd gegeven aan dat deel van de *Postelsche Heide* dat voorheen (sinds 1909) vooral in het bezit was van Baron Charles Gillès de Pélichy (in 1872 geboren en in 1958 gestorven te Brugge), in de volksmond genoemd Gielis de Pielis. (Foto: *Wulfhagestraat 18 te Brugge, gefotografeerd door mij - M.V. - op 16 juni 2009*)

De familie voert sinds 4 juli 1842 een gequadrilleerd wapen, waarin twee families (Gillès en De Pélichy) bijeen zijn gebracht. Het devies (‘In aeternum non commovebitur’ = ‘In eeuwigheid zal ik niet falen’) is genomen uit Psalm 111 vers 6 (Vulgaat). (Zie de afbeelding met de officiële wapenbeschrijving)

Op de middenpagina van deze Keersopper is een genealogisch relatieschema weergegeven tussen de Baron Gillès de Pélichy en de Graven de Brouhoven de Bergeyck (Zie mijn artikel ‘*Bergeijk van 1626 tot 1658 een Heerlijkheid in de Keersopper van december 2007 en februari 2008*’). Dit mede n.a.v. een opmerking van Johan Biemans in het prachtige Pielis-boekje ‘En de boer hij ploegde voren’ (Stichting Eicha, 1986), waarin hij het vermoeden uitsprak dat er een relatie zou kunnen bestaan tussen de Baron en de Heer van Bergeijk.

Charles (Karel) Gillès de Pélichy (vader van 11 kinderen, waarvan er 3 al op jonge leeftijd stierven) bouwde in Gits een eigen kasteel in neogotische stijl, dat in 1918 door de Duitsers werd opgeblazen. Hierna kocht hij het kasteel te Male (voormalig kasteel van de Graven van Vlaanderen) en later vestigde hij zich in de (hiervoor al genoemde) Wulfhagestraat te Brugge.

Louis Jean Joseph **Gillès**

* Antwerpen, 25-06-1798

02-12-1829 : *adelskerenning*

04-07-1842: *verlening titel 'baron'*

21-02-1871: *toevoeging 'de Pelichy'*

† Antwerpen, 29-04-1876

x Brugge, 04-08-1828

Marie Josephine Ghislaine

de Pélichy

* Brugge, 09-03-1808

† Izegem, 22-08-1872

In Æternum non Commovebitur

Alexandre Joseph Ghislain Janvier

Baron **Gillès de Pélichy**

* Antwerpen, 19-09-1844

† Brugge, 09-03-1926

x Loppem, 19-04-1871

Savina Maria Josephina van Caloen

* Brugge, 25-03-1850

† Antwerpen, 17-02-1921

Charles (Karel)

Baron **Gillès de Pélichy**

* Brugge, 22-07-1872

Koopt in 1909 'De Postelsche Heide'

Verkoopt in 1950 'De Pielis'

† Brugge, 07-03-1958

x Brugge, 08-06-1901

Maria van der Renne de Daelenbroeck

* Brugge, 31-08-1873

† Brugge, 10-08-1964

Leon **Gillès de Pélichy**

* 1903

† 1959

Charles Francois de Paul

* Antwerpen, 02-08-1766

† Brussel, 12-07-1811

Louis André de Broucho

* Brussel, 27-04-1805

† Brussel, 02-12-1868

x Dhuy, 16-06-1801

Caroline Leopoldine

* Namen, 09-10-1801

† Brussel, 21-02-1868

Philippe Ghislaine Claire

Baron **Gillès de Pélichy**

* Antwerpen, 12-08-1832

† 's-Gravenwezel, 29-11-1920

x Brussel, 03-06-1862

Caroline Leopoldine de

* Namen, 21-09-1837

† Steenberghe, 28-10-1920

x 1925

Genealogisch relatieschema tussen Baron Gillès de Pélichy
Brouchoven de Bergeyck (nakomelingen van Gerard, He

de Brouhoven de Bergeyck

x Antwerpen,
24-02-1800

Caroline Marie Joseph de Roose de Baisy

* Antwerpen, 20-12-1775

† Antwerpen, 11-11-1852

de Bergeyck

Charles de Brouhoven de Bergeyck

* Brussel, 15-02-1801

† Antwerpen, 04-09-1875

x Hemiksem, 23-04-1844

Emilie Moretus

* Antwerpen, 09-06-1808

† Antwerpen, 14-01-1865

1835
line de Namur d'Elzée
1815
1884

Florimond Joseph de Brouhoven de Bergeyck

* Namen, 12-02-1839

28-12-1877: *adelserkenning met
verlening titel 'graaf'*

† Antwerpen, 03-01-1908

Brouhoven de Bergeyck

x Antwerpen, 28-08-1869

Alix Louise Caroline Mari

de Brouhoven de Bergeyck

* Antwerpen, 02-03-1849

† Beveren, 25-10-1880

15

Louis Charles Joseph Maria

de Brouhoven de Bergeyck

* Antwerpen, 14-05-1871

† Antwerpen, 20-12-1938

x Antwerpen, 30-05-1894

Marie Moretus Plantin

* Antwerpen, 08-10-1873

† Antwerpen, 23-10-1926

Genevieve de Brouhoven de Bergeyck

* Aartselaar, 02-10-1904

† Monte Video, 12-09-1947

y en Graven De
r van Bergeijk)

Martien
Veekens

Hij was sterk beïnvloed door de politieke familietraditie. Zijn familie genoot een hoog aanzien, met name in Izegem (Iseghem) waar op 27 juli 1902 bij de komst van 'onze' Baron zelfs 'een blijde wederkomst' werd gevierd. Na zijn opleiding als advocaat werd hij volksvertegenwoordiger voor de Katholieke Partij in het Arrondissement Roeselare-Tielt. Vervolgens werd hij senator.

Het moet de *Vrienden van Eicha* zeker bekend zijn, dat een bijzonder facet van zijn privé-leven zijn grote archeologische belangstelling is geweest. Vanaf zijn 14e begon hij al archeologische vondsten te verzamelen. Hij nam o.a. deel aan de opgravingen te Izegem en Emelgem. Wat als een eenvoudige hobby begon, groeide uit tot een ware passie. Heel wat van zijn vondsten (waarover hij zelfs wetenschappelijke artikelen publiceerde) zijn in de collecties van het Gruuthusemuseum (Bruggemuseum) terecht gekomen.

Verkocht Baron Gillès de Pélichy in 1950 630 ha aan de Gemeente Bergeijk, als grootgrondbezitter had hij in 1931 ook al 1.200 hectare heide (het noordelijke deel van het huidige Leenderbos) verkocht aan de overheid. Daar werd in 1932 met het bebossen begonnen en werden busladingen vol werklozen (ook kantoormensen) naar Leende gebracht om handmatig mee de hei te ontginnen. Net als in de Pielis was ook daar dus sprake geweest van een bijzonder werkloosheids- c.q. werkgelegenheidsproject waar anno 2010 nog zeer velen profijt van weten te trekken.

Martien Veekens

En de Pielis van Bergeijk
Het 'bronzen toppen'-rijk
Daar is het goed vertoeven
Aan de Goorloop wil ik proeven

*Van 't gerstebier van Kyrië
't Gerstebier van Kyrië
't Gerstebier van Kyrië eleïson*

*Liederentafel 'Teutenkoor' Bergeijk
zong op 30 mei 2010 dit door M.V.
gemaakte couplet bij 't Hermenieke*

Het wapen van Baron Gillès de Pélichy (Gielis de Pielis) :

Ecartelé, au 1er et 4ième d'azur, au chevron accompagné de trois glands tigés et feuillés d'or (qui est Gillès), au 2ième et 3ième de sinople, à la fasce d'argent, accompagnée de trois roses d'or, tigées et feuillées de sable, 2 en chef et 1 en pointe (qui est de Pélichy).

L'écu timbré de la couronne de Baron, surmontée d'un heaume d'argent, couronné, grillé, colleté et liseré d'or, fourré et attaché de gueules, lambrequins d'azur et d'or. Cimier: un lion issant de gueules. Supports : deux griffons contournés d'or, armés et lampassés de gueules. Au dessous la devisee : 'In aeternum non commovebitur' d'or, sur azur.

(Brussel, 4 juli 1842)

*Douane-palen in de tuin van
de Petrus-Banden-kerk op 't Hof.*

*(foto's: Hans Verdonk en
Wim van Dooremolen)*

Mysterieuze palen bij de Hofkerk.

Is het je ooit opgevallen dat er vlak bij de Hofkerk van Bergeijk twee natuurstenen palen staan met glazen bordjes eraan bevestigd? Niets wees mij op hun afkomst tot ik per toeval wat informatie tegenkwam op het internet. Na enig speurwerk kwam onderstaande informatie boven water. Hierdoor worden de stenen ineens een stuk interessanter en blijkt wat voor betekenis ze ooit hebben gehad.

Douanepalen Admiraliteit van de Maze.

Nadat de Meierij van 's Hertogenbosch na de Vrede van Munster in 1648 definitief tot het rechtsgebied van de Zeven Verenigde Provinciën ging behoren, werd er aan de grens invoerrecht e.d. geheven. De heffing van rechten heeft in de praktijk kennelijk tot moeilijkheden geleid. Het gevolg hiervan was dat men de grenzen met zogenaamde douanepalen ging markeren.

In het besluit van 29 september 1662 besloten “De Gecommitteerde Raden Ter Admiraliteit, Residerende Binnen Rotterdam”, oftewel de Admiraliteit van de Maas te Rotterdam, om aan de grenzen palen te doen plaatsen.

Admiraliteitshof of Zeekantoor van de Admiraliteit op de Maeze

Deze palen werden geplaatst op wegen die uit het “buitenland” naar de Meijerij van ’s Hertogenbosch of naar de Baronie van Breda liepen. De palen hebben onder meer gestaan op de grenzen met “den Lande van Brabant” (nu België), het land van Cuyck, het Overkwartier Gelder (nu Provincie Limburg), en het Graafschap Loon, cq. Prinsbisdom Luik (dit gebied omvat o.m. het grondgebied van de tegenwoordige Belgische Provincie Limburg en de Nederlandse voormalige gemeente Luyksgestel). Bij het passeren van de douanepalen moesten de voerlieden hun waren aangeven en in-, uit- en doorvoerrechten betalen. In verschillende grensplaatsen waren “comptoiren” aanwezig, waar deze aangifte diende te geschieden. In het terrein werd controle uitgeoefend door dragonders. Deze 17^e eeuwse douaneambtenaren reden te paard. Vanuit hun hoge zitplaats konden zij het terrein makkelijk overzien. Tevens konden zij zich snel verplaatsen.

Deze situatie heeft geduurd tot 1794. Door de Franse inmenging veranderde het politieke en staatkundige gebeuren. Hierdoor ging het oorspronkelijke doel van de palen verloren.

De douanepalen zijn vierkante arduinen palen. De breedte van het onderste deel van de paal is 40 cm; het bovenste deel is 30 cm breed en 2,50 m lang. Ze zijn voorzien van het wapen van de Admiraliteit van de Maas, dat bestaat uit twee gekruiste ankers, bedekt door een schild met klimmende leeuw. Boven het schild bevindt zich een kroon. Rechts, links en onder het schild staat de letter ”P”. De betekenis van deze drie P’s zou zijn: PUGNO PRO PATRIA, hetgeen betekent ‘Ik vecht voor het vaderland’. Een andere verklaring voor deze drie P’s wordt ook wel vermeld: PROPRIA PECUNIA POSUIT. Dit betekent ‘op eigen kosten gezet’. De eerste uitleg wordt over het algemeen als de juiste beschouwd. Vooral omdat de schepen van de V.O.C. in de 17e eeuw in hun vlaggen ook de letters P.P.P. voerden. En gedurende de 80-jarige oorlog in 1576 gebruikten rebellen al deze kreet.

Van deze douanepalen zijn er (voor zover bekend) in de provincie Noord-Brabant nog zeven over. Vier stuks in de gemeente Budel, één in de gemeente Someren en dus ook twee in Bergeijk! In Budel hebben eerst vijf douanepalen gestaan, maar één ervan is in de Tweede wereldoorlog ernstig beschadigd en verloren gegaan.

Bergeijk.

De schoolmeester en amateurhistoricus P.N. Panken (1819-1904) vermeldt de douanepalen in 1840 en weet dan mee te delen dat het “scheidspalen” zouden zijn in de heiden achter Witrijt en de Aa, althans ‘naar het gevoel van een grijzen inwoner’. Panken acht die verklaring echter niet aannemelijk, terecht dus. (Alhoewel, zoals Willem Bleau rond 1640 tekende: In die tijd liepen er zandwegen door de hei naar de Luikse Kempen, naar het Gestel van Luik, richting Lommel. Zandwegen nabij de Aa, nu Keersop geheten en ook ten zuiden van Witrijt, waar ook een Aa liep, nu Goorloop genoemd.) Panken weet te melden, dat voornoemde zerken al enige keren verplaatst zijn en gestaan hebben bij de ingang van het oude kerkhof, later bij het nieuwe kerkhof en nog later bij de muur van het priesterkoor. Toen de pastoor van de Hofkerk in 1835 een hek om het kerkhof had laten plaatsen, zocht hij naar stevige palen om het toegangshek te kunnen dragen. Zijn oog viel op de twee douanepalen, die reeds in de buurt van de kerk stonden. Hij liet ze verplaatsen en door een steenhouwer bewerken. Deze heeft de palen aan de hoeken afgeschuind. Verder heeft hij ze ingekort tot onder het wapen van de Admiraliteit en er een ronde bol op geplaatst. Aan het gedeelte dat onder de grond steekt is niets veranderd. Hieraan is blijkbaar ook duidelijk te zien dat het om de douanepalen gaat. De ene douanepaal werd door de grenspalenkenner Co Bieze ontdekt op het kerkhof en de andere lag al geruime tijd, doormidden gebroken, op de gemeentewerf. De zaak werd aangekaart bij de Monumentencommissie van Bergeijk, die in 1996 het voorstel deed om de twee palen te restaureren en in het kader van “200 jaar provincie Noord-Brabant”, als klein monument te herplaatsen. Dat is op het glazen schildje op één van de palen te zien. Op de tweede paal is een schildje aangebracht met het wapen van de Admiraliteit aan de Maze. Vervolgens zijn ze op een goed zichtbare plek geplaatst binnen het erf van de oude hofkerk.

Bronnen:

Johan Biemans Artikel ‘De 17e eeuwse douanepalen te Budel en Someren.’

Website: www.nbopalen.blogspot.com

Website: www.engelfried.net/Alie/Hans43admiraliteit.htm

Boek: ‘Brabantse monumenten Leven’

Hans Verdonk

De Pielis, ontginning van een heidegebied.

Daniel Vangheluwe, april 2010.

Het is dit jaar 50 jaar geleden dat de grote heide van de Pielis werd ontgonnen tot een landbouwgebied. Naar aanleiding van een tentoonstelling die bij dit te vieren moment zal worden ingericht, las ik wat de Bergeijkse onderwijzer Norbertus Panken over dit gebied in zijn dagboeken noteerde. Een aantal van deze teksten zullen op de tentoonstelling te horen zijn. Echter één aantekening trok mijn bijzondere aandacht. Panken bezocht in 1844 de beroemde grenssteen “De Blauwe Kei”.¹ Later, in 1891 bij een van zijn “reisjes” er naar toe, gaf hij de alleraardigste beschrijving van de paar huizen die er stonden en de kermis en meer bijzonder van een oude blauwe grenskei. Maar laat ik eerst beginnen bij zijn andere uitstappen in deze omgeving.

De tweede keer dat hij ter plaatse was bij de Zwarte-Horstwijer, op 13 sept 1889 vertelde hij dat hij 9 lange uren had afgelegd. Hij wilde ook de Rondheuvel en Russendorp, een gehucht onder Mol, bezoeken (op 20 minuten afstand) maar dat ging niet door want zijn metgezellen hadden er geen zin in. Na afloop van de wandeling was hij blijkbaar moe en moet als 70-jarige een wandeling gemaakt hebben van om en nabij 35-40 km: *“Ten 7 ure ’s avonds kwamen we in eene herberg te Weebosch, hebbende van 6 afwezige uren er vijf door lang heidegewas (zonder weg) gegaan. Iets dergelijks had ik in mijn leven niet verricht. Te huis gekomen waren (door) mij dus 9 lange uren afgelegd.”*²

Op 30 juli 1891 (hij was toen 72 jaar!) maakte hij samen met ‘den horlogiemaker P.B. Helsemans’ de volgende wandeling er naar toe. Ze vertrokken om 5 uur ‘s ochtends en waren om 8 uur al bij de abdij in Postel. Vervolgens liepen ze naar het grenspunt De Zeven Heerlijkheden en gingen vandaar op zoek naar de grote platte blauwe kei die hij in 1844 gezien had. Ze vonden twee helften van een platte blauwe kei in het gehucht Russendorp op 10 minuten loopafstand. Panken twijfelde of dit de steen wel was die hij eerder had gezien. Niemand kon hem iets over de herkomst van deze kei vertellen. De mensen woonden er pas 20 jaar. Hij concludeerde: *“De kei kon reeds vele jaren van zijn eeuwenoude plaats (Zeven Heerlijkheden?) weggenomen zijn”*.³

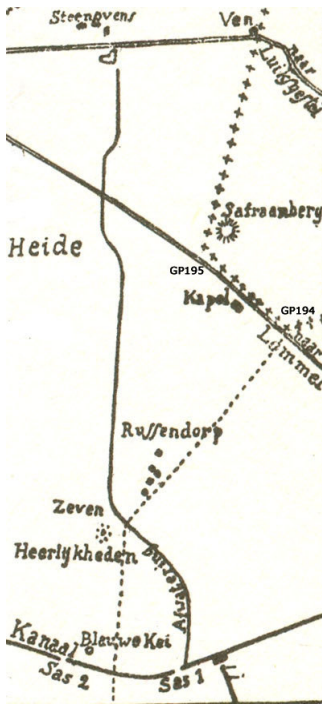
De volgende uitstap naar dit gebied stond 26 juli 1892 op het programma. Ze vertrokken om 8 uur in Luyksgestel met een gezelschap van 6 man (2 uit Bergeijk en 4 uit Luyksgestel) en waren een uur later aan het Rietbos en Zwarthorst.

¹ Panken 1993 band 1 p61-62

² Panken 1993 band 5 p49-50

³ Panken 1993 band 5 p90-91

Van daar volgden ze de grens met België en bezochten het grenspunt der Zeven Heerlijkheden. Ter plaatse constateerde Panken dat er een “gewone kei” stond en dat deze ook “onder den naam van Blauwen Kei voorkomt”. De vraag was nu waar de Blauwe Kei zich bevond?..

Hij had die steen blijkbaar gezien in 1944, maar wist de plaats niet meer.⁴ Daarom gingen ze eerst “voor een verversching” naar Sluis 2. Waar ze de 42-jarige herbergier Jacobus Dillen bereid vonden hen naar de (echte?) Blauwe Kei te begeleiden: “ons den vermaarden kei te tonen”. Bij de kei aangekomen nam Panken een meter uit zijn zak en nam de afmetingen van de steen op (2,30 bij 1,0 bij 0,40 meter). Dillen zei dat “de kei van den een’ of anderen vreemdeling bezocht wordende, gedurig geteekend of gefotografeerd is”.⁵ De kei bevond zich op het grondgebied van de gemeente Mol. Hij vond de steen kennelijk zeer belangrijk.

Tot dusver de notities van Panken. We zien zijn twijfel als hij op zoek gaat naar een Blauwe Kei die hij er eerder gezien had. In zijn notities van 1844 vermeldde hij deze echter niet. Uit zijn latere verslagen (in 1889 en 1891) valt dus af te leiden dat er twee blauwe grenskeien waren. Een bij het gehucht De Blauwe Kei ten zuiden van het kanaal. De andere zou op Schoongars gestaan kunnen hebben en

later verplaatst zijn naar het Russendorp.

Tussen 1844 en 1889 moet men op het punt van de Zeven Heerlijkheden een (grijze) vervanger geplaatst hebben, die Panken niet meer herkende als de (blauwe) steen die hij er 45 jaar eerder zag. Daarom ging hij in 1889 en 1891 ook op zoek naar “een blauwe kei” en vond er een tweede.

Vinden we in de historische documenten een verwijzing naar de (tweede) grenspaal of grenskei die Panken op het grondgebied van Mol vond? Van de eerste is bekend dat deze de “paal bij Schoongars” werd genoemd. Deze paal was een grenspaal van de gemeint van Eyk en Westerhoven die de hertog van Brabant per oorkonde in 1331 aan de inwoners in gebruik gaf (dit gebruik was natuurlijk ouder).⁶ Hoe zat het met de tweede blauwe kei?

⁴ Hij vermeldde dat echter niet in zijn dagboek

⁵ De kei was daarom al vermaard.

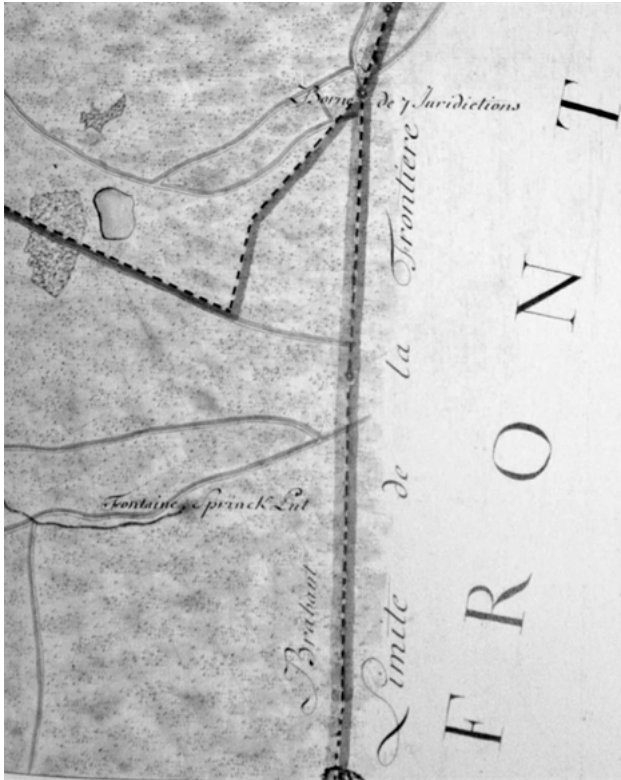
⁶ BHIC, Archief van de Leen en Tolkamer nr 294.

In de oude bronnen komt een grenspunt van Bergeijk voor dat op die plaats (van de tweede blauwe kei) in Mol kon liggen. In 1444 wordt de paal Bonenpoet genoemd. Het was een paal van de heide, Postelreven genoemd van de abdij van Postel. Postel schonk deze heide in 1444 aan de inwoners van Eersel, Berkt en Weebosch. De heide Postelreven wordt echter al in 1268 genoemd, wanneer de abdij van Thorn het als een allodiaal goed aan de abdij van Postel schenkt voor een jaarcijns van een pond was aan de kerk van Eersel en 16 oude groten. Paal Bonenpoet heette waarschijnlijk Borneput. Dat was de naam die op de Ferraris-kaarten van 1771-1778 wordt vermeld als “Fontaine Sprinckput” en op de gemeentekaart van Mol in 1811 het einde is van de Springputloop. Deze plaats bevindt zich ongeveer op 500 m ten zuiden van het kanaal ter hoogte van de Blauwe Kei op Mols grondgebied. Helaas kunnen we daar deze blauwe kei niet meer aantreffen. Ter plaatse is er nu een diepe plas gegraven (40 m diep!). Panken vermeldde nog dat deze tweede blauwe kei niet alleen door de mensen ter plaatse zo werd genoemd, maar dat hij ook als zodanig “op schrift” staat. We weten niet op welke bron hij doelde. Hij vermeldt nog een oude kei : *“wij toefden ¼ uur nabij de ijzeren grenskei 193 genummerd, aan wiens voet een van lieverlede gezakten natuurlijke keisteen ligt.”*⁷ Deze steen lag op het grenspunt dat bij de heideoverdracht van Postel in 1444 Ribosch wordt genoemd en zou eveneens een oude grenskei geweest kunnen zijn. Beide blauwe grenskeien en deze laatste steen kunnen omstreeks 1444 geplaatst zijn als grenspalen door de rentmeester van de hertog om de gemeint van Eersel, Berkt en Weebosch af te bakenen. We zien in die tijd wel meer gebeuren dat er grensstenen geplaatst werden. Zoals de grenskei bij de Baaiwiel aan de Dommel die met kar en twee paarden werd aangevoerd. Het is zeker niet zo dat deze stenen bij het graven van het kanaal als natuurstenen uit de ondergrond te voorschijn kwamen.

Panken vermeldde verder bij dit bezoek aan de Blauwe Kei dat ze *“den kunstmatigen waterstroom”* ofwel het kanaal bezochten en daarna 5 herbergen ter plaatse. Het was er druk vanwege een kermis en ze gingen vanwege het heerlijke zomerweer “in de vrije lucht” (buiten) zitten. In de herberg van Vercammen nuttigden zij een bescheiden maal. Vervolgens schrijft hij dat ze de meeste herbergen tweemaal bezochten. Men mag aannemen dat ze zich op de kermis goed vermaakten en er was overal kegelspel wat zijn metgezellen al hadden meegemaakt (het was nieuw in die tijd). Bij het oversteken van een sluisdeur over het kanaal gleed Panken uit en viel bijna in het kanaal. Mogelijk had het bezoek aan de diverse herbergen zijn pas wat onzeker gemaakt. Dat vermeldt hij echter niet! Ze waren pas om 11 uur ’s avonds thuis.

⁷ Panken 1993 p109

Bijlage:

Springput (Ferraris-kaart)

In een oorkonde van 22 september 1444 schenken de abt van Floreffe en de meester van Postel dit oude allodium aan de inwoners van Eersel, Berkt en Weebosch. Het gebied dat overeenkomt met het boven genoemde allodiale goed van Thorn, wordt beschreven als gelegen binnen de volgende palen: te beginnen bij de plaats *Gevekensfoirt* tot het uiterste van de *Zwarte Wijer* tegen *Wedebosch* en verder tot *Ribosch* en van *Ribosch* tot *Bonenpoet* en van *Bonenpoet* tot *Scoengars* en van *Scoengars* linea recta langs het huis van Postel tot de eerstgenoemde paal.⁸

Literatuur:

Panken, P.N., 1993, *De dagboeken van P.N. Panken, ingeleid en bezorgd door Dr. Peter Meurkens, Kempen Uitgevers Eindhoven, deel 1-6.*

Vangheluwe, D., 2009, in: *Bergeijk in Kaart, Gemeintsgrenzen en Gemeentegrenzen*, p59-62.

Melssen, J.Th.M., 1988, *Een onbekende oorkonde voor Eersel/Bergeijk, Brabants Heem* 40.

Kaart: Koninklijke bibliotheek te Brussel, kaart van Ferraris 1:50000 (1771-1778), Postel 145, heruitgave Gemeentekrediet van België.

⁸ RHCE, Administratie archief Eersel inv.nr. 20 p. 61; Melssen 1988 p72-5.

